

ЖАНРОВИЙ СИНКРЕТИЗМ ТВОРУ В. ВИННИЧЕНКА «СЛОВО ЗА ТОБОЮ, СТАЛІНЕ!»

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук, доцент,

Бебешко Л.В.,

студентка філологічного факультету, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті розглядаються основні жанрові визначення твору В. Винниченка як вираження його етико-філософських пошуків. Доводиться, що аналізований художній текст є зразком поєднання рис політичного, шпигунсько-політичного, тенденційного та філософського романів.

Ключові слова: жанровий синкретизм, політичний роман, шпигунський роман, тенденційний роман, філософський роман.

Key words: genre syncretism, political novel, spy novel, tendentious novel, philosophical novel

Роман В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!» став підсумком того, що автор спостерігав і переживав, перебуваючи в еміграції. Письменник розпочав роботу над цим твором у 1949 р., і вже наступного року з'явилася перша редакція роману. Відомо, що В.Винниченко хотів назвати свій новий художній текст «Сталін і терміти» або «Терміти», але зрештою зупинився на формі звернення до «батька всіх народів», що звучить наприкінці самого твору як пропозиція обміркувати ідеї, що виражали бачення самим автором шляхів розвитку СРСР і насамперед – України.

Зважаючи на те, що письменник поставив собі за мету подати у романі «Слово за тобою, Сталіне!» власні погляди на світ людини і політики, проаналізувати можливі шляхи корекції того стану речей, що характеризував тоталітарну добу, жанрову природу роману можна охарактеризувати як синтез різновидів роману, в якому кожен образ є виразником та носієм авторської ідеї. Подібної думки дотримується і Г. Костюк у передмові до твору: «Це є роман ідей, роман-памфлет, роман соціальної тези» [3, 62].

Сам же автор визначив жанр власного художнього тексту на злободенну тему «політичною концепцією в образах». Дійсно, дія в романі відбувається у 30–40-ві роки, час страшних репресій, «коли все мисляче, творче, незалежне поступово й дедалі масово переселялося в «заборонену зону» Радянського Союзу – всезростаючий архіпелаг ГУЛАГ» [4, 199]. Автор реалістично, часто дуже натуралістично, змальовує ці складні епізоди політичного життя своєї держави, нації, відтворює реальний географічний простір у певний часовий період, тож за жанром цей твір, безумовно, визначається як політичний роман.

Важливим для цього жанрового різновиду є введення в оповідь реальних географічних об'єктів, прикмет часу, історичних осіб – учасників політичного життя. В. Винниченко поставив в основі твору постать, яка була справжнім символом епохи, яку він описує. Зокрема, у центрі величезної держави, де серед мальовничих куточків природи і урбаністичних пейзажів височили будівлі секретних установ та простягались концтабори, де отри-

мували політв'язнів, «темні стіни Кремля, того храму, в якому тут на землі, а не десь там, на небі, перебував усомогутній, усегрізний, усекараючий Бог (Сталін. – А.З., Л.Б.)» [1, 75].

Письменник також зображує концтабірне життя «політичних» в'язнів у Сибіру і злиденне існування простого народу. Їм протиставляється «сите» життя представників влади та їх прислужників. При цьому детально розписана система політичного шпигунства: її витoki, ієрархія («кожний вірний комуніст має бути сексотом» [1, 124]); причини, чому та чи інша особа стає сексотом (секретним співробітником) відділів державної безпеки та секретних служб (на прикладі Олени Заболотової, Марусі, Євгена); власне описуються розвідувальні дії, зокрема шпигунська операція Степана Петровича з виявлення «термітів» серед українського народу, на його батьківщині.

У цьому аспекті твір є зразком *шпигунсько-політичного роману* як різновиду детективної прози. Його головною особливістю є розслідування злочину проти цілої держави, а не окремої особи, а роль захисника інтересів держави виконує офіцер-контррозвідник (у цьому випадку – співробітник секретного відділу МДБ, сексот Степан Петрович Іваненко, який намагається викрити «термітів», ворогів сталінського режиму) [2]. Крім того, розвідувальна діяльність Степана Петровича спрямована на виявлення справжніх настроїв серед населення України. Він отримує таємне доручення від товариша Дев'ятого, члена ЦК Компартії: «Викрий нам не тільки термітів, а й те почуття, що є в термітів (і не в термітів) до нашої влади. <...> Нам треба, Степане, правди, яка б вона не була! Нам треба знати, на що ми спираємось, на щось міцне чи на... будівлю, підгризену термітами?.. Пройди до інтелігентів, робітників, селян, партійних, безпартійних, до всіх: що в їхніх душах?» [1, 107]. Осередком цих можливих ворогів партії вважалась Україна, куди й попря-

мував протагоніст під виглядом кореспондента газети «Правда».

Поняття «термітизм» є винаходом самого В. Винниченка. Навколо нього він чітко згрупував персонажів твору: позитивних, негативних і тих, чії особистості зазнають трансформації за задумом автора (Степан Петрович, Маруся, Сергій та ін.). Художній світ роману підпорядкований ідеологічній позиції письменника, В. Винниченко популяризує через твір свої політичні погляди, закладає в уста «позитивних» героїв власні ідеологічні переконання. Тож твір «Слово за тобою, Сталіне!» можна вважати зразком *тенденційного роману*.

Зрештою, тему твору С. Погорілий характеризує як популяризацію концепції колектократії, а серед підтем виділяє «термітизм» і «брат на брата» [4, 45]. Роман «Слово за тобою, Сталіне!» вважається загальним підсумком творчості автора, зокрема виявом його майстерності як письменника та позиції як мораліста і філософа. Тут В. Винниченко виводить політичну програму прогресивної держави, яка мислить перспективами, повинна бути спрямована на звільнення від догматизму, тоталітаризму, диктатури, на ствердження принципів демократії, сутнісною рисою якої є свобода.

Повною протилежністю їй постає Радянський Союз, де страх проймає та паралізує не лише «обивателя», а й людей з певним політичним статусом. Наприклад, очікуючи на прийом у товариша Белугіна у стінах МДБ в спеціальному кабінеті Степан Петрович із завмиранням серця в душі питає: що означають ті позначки, що їх то там, то тут розставляє на паперах Белугін? Дивовижна й страшна механізація долі мільйонів людей, конвейер їх отваринення.

У окремих епізодах автор відходить від зображення реального часу і звертається до чергового соціального проекту – «колектократії». Саме така форма правління трударів, «правдиво кооперативна», мала служити основою нового й мирного по-

розуміння між народами світу (між владою й народом у межах однієї країни). Таким чином, твір набуває ознак *філософського роману*, виражаючи безпосередньо світоглядну й етичну позицію митця.

Отже, В. Винниченко прагнув віднайти відповідну художню форму, яка б стала достойним обрамленням його концепцій та теорій. Він наголошує на тенденційності свого твору «Слово за тобою, Сталіне!», на відвертій критичній настанові, на прагненні переглянути самі основи суспільного та політичного життя. Тож жанрову природу роману можна охарактеризувати

як синтез тенденційного, політичного, шпигунсько-політичного та філософського романів, де кожний образ є виразником та носієм авторської ідеї.

Література

1. Винниченко В. Слово за тобою, Сталіне!: [роман] / В. Винниченко. – Нью-Йорк, 1971. – С. 71–372.
2. Дэш Ву. Зарождение шпионского романа / Ву Дэш. – Режим доступа : <http://detectivemethod.ru/spy/birth-of-spy-novel/>.
3. Костюк Г. Володимир Винниченко та його останній роман // Винниченко В. «Слово за тобою, Сталіне!» (Політична концепція в образах): [роман] / Г. Костюк. – Нью-Йорк : ВУАН, 1971. – С. 7–67.
4. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка / С. Погорілий. – Нью-Йорк : УВАН, 1981. – 212 с. – (Серія: 3 нашого минулого ; Ч.4).